

LOVÁSZ IRÉN: AZ ÉNEK A LÉLEK KIÁRADÁSA

Gyógyító hangok

Hihetetlen erő rejlik a népzenei örökségünkben, csak hinnünk kell benne és használnunk – vallja Lovász Irén népdalénekes, érdemes művész, kulturális antropológus, egyetemi docens, a néprajztudomány kandidátusa, aki gazdag életműve elismeréseképpen március 15-én Kossuth-díjat kapott. Lovász Irénnel a valódi szabadságról, az archaikus világok adta tapasztalásokról és a gyógyító hangok erejéről beszélgettünk.

SZÖVEG SZENTEI ANNA

– Életútjában van egy markáns motívum: a nagy horderejű döntéseknél mindig belső hangjára, megérzéseire hagyatkozott. Ez ösztönös adottság?

– Valóban mindig hallgattam a megérzéseimre. Hagyományörző családba születtem, ahol a népdaléneklés olyan természetes volt, mint a levegővétel. Az óvónő javasolta édesanyámnak, hogy írasson be zeneiskolába, ám a szüleim inkább azt szorgalmazták, hogy tanuljak nyelveket, menjek nyelvtagozatos gimnáziumba. Az éneklés nálunk természetes volt, hiszen a parasztembernek ez a hagyományos ön-

kifejezési formája. A szüleim, talán afféle Petőfi-szindrómaként, mégis úgy vélték, hogy az éneklés, mint a vándorszínészet, nem komoly hivatás. Bölcsésznek szántak, ám a belső hang mindvégig azt súgta nekem, énekelnem kell. Így bár bölcsész lettem, a dal mégis hangsúlyos szerepet játszik az életemben.

– Néprajztudós és előadóművész egy személyben: e két eltérő karaktert feltételező hivatás hogyan fért meg egy életpályán?

– A társadalom részéről mindig vannak elvárások egy életúttal kapcsolatban, az életet irányító és meghatározó kereteket már gyerekkorban megszabják. Nagy elhivatottság és arra a bizonyos belső hang-

ra való hagyatkozás szükséges, hogy az egyén mindezek ellenére ragaszkodjon az önmaga által kijelölt úthoz. Én képes voltam integrálni az életemben kínálkozó irányokat, mert nem voltam hajlandó megalkudni, hittem abban, hogy nem csak egy hivatásom lehet. Közben nem csupán a műfajok, a diszciplínák kereteit is feszegettem: a kandidátusi disszertációhoz több tudományterületet képviselő bizottság előtt kellett vizsgáznom, mert a szakrális kommunikációról szóló munkám nem fért bele sem a kommunikációelmélet, sem a néprajztudomány, sem a szociálpszichológia keretei közé. Ez persze nem azért van, mert rendkívüli módon tág a látóköröm, hanem azért,

mert egyszerűen nem értem a bőrömbé. Másképpen tettem fel a kérdéseket, mint ahogy hivatalosan elvárható lett volna. A kettős életpálya mellett a Károli Gáspár Református Egyetemen tanítok, közben három szép gyermeket szültem és neveltem fel, sajnos egyedül. Mindez belefér egy életútba.

– Az énekléshez sem az előadó-művészet oldaláról közelített?

– Sokáig nem volt számomra lényeges a színpad, nem úgy tekintettem a népdal-éneklésre, hogy az produkció, amit el kell adni a közönségnek. Az éneket mindig is a lélek kiadásának láttam, a marketing-szemponatok sosem voltak elsődlegesek, talán ezért is rétegműfaj, amit csinálok. Mindig is úgy éreztem, a szabad szellem kiadását akadályozzák az előre meghatározott keretek.

– Vagyis nem számít, hogy népdal, kortárs, etnojazz-, régi vagy világzenei előadóként jegyzik-e?

– Az énekléssel el tudom mondani, ami bennem munkál, mintha őszanyáink hangjai szólalnának meg általam. A műfaji határok meghúzása a zenekiadók, zene-történészek, marketingszakértők dolga, nem az alkotó emberé. Abban hiszek, amit József Attila írt: „Én úgy vagyok, hogy már százezer éve nézem, amit meglátok hirtelen. Egy pillanat, s kész az idő egésze, mit százezer ős szemléltet velem.” Ez a két sor elementáris erővel hatott rám már diákkoromban. József Attila egyébként is különleges helyet foglal el az életben: egy napon születünk, minden évfordulón virágot vittem a szobrához Szegeden, amikor a József Attila Tudományegyetem Bölcsészkarának hallgatója voltam. Talán ezért is jártam olyan lelkesedéssel a gondolatai nyomában, az ősök hagyatékát követve-kutatva. Az pedig, hogy népdalt énekelek és nem operát, annak a közegnek köszönhető, ahonnan jöttem. Édesanyám református asszonyként zoltárokat is énekel, egy istenes, egy ugrós, így állt össze a repertoárja. Később beiratkoztam a zeneiskolába, Apáti János tanár úrnál klarinéton tanultam, Simon Kati kórusvezető pedig bátorított, hogy népdalhoz illik a hangom, énekeljek inkább. Kezembe adta Domonkos Pál Péter moldvai csángó gyűjtéseit és Együd Árpád somogyi felvételeit. Erre szükségem volt, hiszen kívülről kellett látnom, hogy a népdal sokkal több, gazdagabb és többérté, mint kizárólag a nagykun gyökeiremből táplálkozó hagyomány.

– Egyetemistaként indult az első gyűjtőútjára?

– Igen. Áruhában, román munkásnőnek öltözve, Moldvába mentem Domonkos Pál Péter segédelmével. Ceaușescu diktatúrájában nem volt ez veszélytelen vállalkozás. Mindig figyeltem, nehogy bajba sodorjam az ott élőket, és arra is ügyeltem, hogy ne jöjjenek haza üres kézzel, és a magnómon ott legyenek a falusiaktól gyűjtött népdalok. Moldvában láttam először halottat kiterítve a templomi ravatalon, olyan rosszul lettem a látványtól, hogy az egyik csángó barátomnak kellett letámogatnia a rozoga karzatról, persze feltűnés nélkül, nehogy kiderüljön, van itt egy városi úrilány, aki nem bírja az ilyesmit. A másik emlékezetes utam a lappok éneke, a joiku után vitt, a mesze északra, a finnországi Inari-tóhoz, amelynek a partján szinte kőkorszaki, kristálytisza csendet tapasztaltam meg: a kiáltásomra négy visszhang válaszolt. A természettel való teljes ősi harmóniát, elemi körforgást éltem át.

– Volt valami közös abban, amit a csángóknál vagy a finneknél tapasztalt?

– A gyűjtőutakon nem az érdekelt, hogy még két népdallal gyarapítsam a már meglévő archívumot, sokkal inkább antropológiai motivációim voltak: milyen az az ember, aki éneklé a népdalokat? Milyen a világképe? Mitől más ő, mint aki nem énekel? És legfőképp, hogyan hat egymásra az ének és az ember? A moldvai csángók is ezért érdekelték annyira, mert a középkori magyar kulturális rétegeket őrzik hagyományaikban. Lenyűgöző volt tapasztalni azt az elementáris kapcsolatot, ami a legősibb lényege az éneklésnek: az ember és a dal viszonyát.

– Milyen válaszokat kapott?

– Gyimesben a szakadó esőben, térdig érő sárban kapaszkodtam fel az egyik patak völgyéből a dombtetőre az ott élő öregasszony házához, szidtam magam, hogy miért is nem maradtam otthon a kollégiumban a diáktársaimmal, minnek kellett nekem ez a megpróbáltatás. Az idős asszony leültetett a házban, beszélgetni kezdtünk, és megkérdeztem tőle, hogy miért énekel? Azt felelte: „Hát, csántam erről egy éneket, az én nehéz sorsomról, tudja?” Aztán elkezdte fújni: „Udvarom közepén van egy szép almafa, ahhoz hozzákötve két szép pejparipa. Volt két szép szeretőm, meghalt mind a kettő, egyiket temettem diófa tövibe, a másikat pedig szívem közepibe, az egyiket öntözöm a Tatros vizével, a másikat öntözöm sűrű könnyeimmel.” Akkor értettem meg, hogy az élete legintimebb, legfájdalmasabb konfliktusát éneklé, hogy együtt

élt azzal, akihez fiatalon rendelték, az igaz szerelme azonban nem lehetett az övé. És ezt másképp nem tudta elviselni, csak úgy, ha kiénekelte magából. Ott döbbentem rá, hogy az egyéniség mennyire benne van a kollektívna nevezett népművészetben. Közös kinccsé válik, hiszen elfogadja az esztétikai, morális kollektív vétő, közös toposzokból építkezik a szöveg és a dallamvilág, de mégis benne van az egyéniség. Pontosan tudják a faluban, hogy ez bizony annak az asszonynak a nótája!

– A mesekutatók úgy tartják, minden embernek megvan a maga meséje, ami rimel az élethelyzetére, életének elakadásaira. A népdalok is ezt a fajta egyetemes tudást hordozzák?

– Azt gondolom, igen, hiszen az egyén számára is elemi erővel hatottak és működtek. A művészet a túlélési stratégia része, régen is az volt, és ez ma sem változott. A nemzet szintjén is ezen áll vagy bukik a megmaradásunk, hiszen őseink hagyományával vagyunk képesek kapcsolódni a gyökereinkhez. A tradicionális kultúra alapvető értékek hordozója, elég csak a néptáncainkban is megjelenő hagyományos női, férfi szerepekre gondolni. A magyar népdalokban ott rejlik például a női létre való felkészítés, a női hang pedig ott van minden nagy életfordulónál, átível az egész életen, a kislánykori játékos mondókáktól a menyasszonykísérőkhöz át a siratókig.

– Nem véletlen, hogy a Gyógyító hangok sorozatát pszichoterápiában is használják, milyen tudást közvetít e lemezek anyaga?

– A Női hang című lemez e sorozat harmadik darabja, édesanyámmal közösen énekelünk rajta. Úgy éreztem, akkor lesz hiteles a hangom, ha megmutatom, hogy az övéből származik: valóban olyan, mintha egy test, egy lélek szólna, nagy öröm, hogy az ő hangja is felkerülhetett a lemezre. A Belső hang albumot különleges helyzetben is alkalmazzák, a Semmelweis Egyetem I. Sz. Gyermekgyógyászati és Pszichiátriai Központjának anorexia nervosában szenvedő kamaszlányok terápiájában használja. A magyar népdalok segítségével a négy természeti őselemet idézi meg, ösztönözve a lélekben szunnyadó energiákat. Ezek a lányok elvesztették a természetes kötődésüket az anyaföldhöz, a déméteri erőhöz, a termékenységhez, és ezt az elvesztett köteléket segíti újratemetni a népzene. Hihetetlen erő rejlik a hagyományunkban, csak hinni kell benne, és használni. ■